

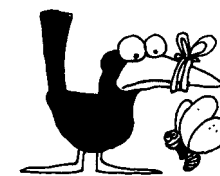
- TOBOLSKI K. 2003. Torfowiska na przykładzie Ziemi Świeckiej. Towarzystwo Przyjaciół Dolnej Wisły, Świecie, s. 255.
- TOKARSKA-GUZIŁ B., DAJDOK Z. 2004. Rośliny obcego pochodzenia – udział i rola w szacie roślinnej Opolszczyzny. Ochrona szaty roślinnej Śląska Opolskiego: 277-303. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole
- TOMASZEWSKA K., STEPA T. 1997. Wpływ kilkuletniej suszy na stan roślinności zespołu *Phragmitetum communis* (GAMS 1927) SCHMALE 1939 na torfowiskach Lasów Miradzkich. In: *Zesz. Nauk. AR we Wrocławiu* 316, Rolnictwo LXX: 125-135.
- URBAN D., GRZYWNA A. 2003. Zbiorowiska roślinności łąkowej klasy *Molinio-Arrhenetheretea* w dolinie Ochoży. *Annales UMCS, Sec. E, vol. LVIII*: 155-166.
- WASILEWSKI Z. 2006. Ocena jakości runi i darni spaszanych użytków zielonych w różnych siedliskach. *Woda – Środowisko – Obszary wiejskie*, t. 6, z. 1 (16): 413-421.
- WOŁEJKO L. 2002. Biodiversity changes after abandonment of grasslands on peatlands. In: *Restoration of carbon sequestating capacity and biodiversity in abandoned grassland on peatland in Poland. Monographie. Wydawnictwo Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu, Poznań.*
- ZAŁUSKI T., KAMIŃSKA A. 1999. Rola rowów melioracyjnych jako refugium flory torfowiskowej na przykładzie kompleksu łąk w Koszelewkach. *Fol. Univ. Agric. Stetin. 197 Agricultura* (75): 373-376.
- ZUBER U. 2007. Zarastanie rowów melioracyjnych metodą naturalnej renaturyzacji torfowisk. Praca magisterska, KBiER UP we Wrocławiu, maszynopis. Wrocław, s. 57.

Summary

Post-marsh meadows, created through draining of low bogs, are ecosystems not only sensitive to changes but also relatively unresearched. In the years 2005-2007 in Lower Silesia research was carried out in eight complexes of post-marsh meadows (Kotla, Głogówko, Parowa, Bronowiec, Przedmoście, Miękinia I and II and Milicz) in order to identify the transformations and floristic changes occurring therein. Those meadows had formerly been in intensive grazing and hay-growing use while at present they are abandoned or in extremely extensive use. Five main directions of transformation were noted: 1. mineralization of bog deposits and introduction of arable farming; 2. major shallowing and drying out of deposits and ruderalization of phytocenoses; 3. retained meadowy character with varied degree of meadow degradation; 4. neophytisation; 5. secondary swamping. Despite long-lasting anthropogenic impact those meadows are characterized with considerable floristic abundance (including protected and threatened with extinction species). Furthermore, numerous plant communities were found in the meadows, including rush communities. The post-bog meadows are a precious natural element in the agricultural landscape. Depending on their current condition, those meadows should come under active protection, particularly through renewal of extensive use in the dried out areas and monitoring of their spontaneous (or beaver – assisted) swamping.

Adres autorki:

Magda Podlaska
Katedra Botaniki i Ekologii Roślin
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
pl. Grunwaldzki 24a, 50-363 Wrocław
e-mail: magda.podlaska@up.wroc.pl



Emilia Grzędzicka

KIEDY WARTO PROWADZIĆ CZYNNĄ, A KIEDY WYSTARCZY BIERNĄ OCHRONA PTAKÓW?

When is it worth to work with active and when just keep passive conservation of birds?

ABSTRAKT: Antropopresja w dzisiejszych czasach jest na tyle silna, że pozostało bardzo mało miejsc, gdzie można prowadzić prawdziwą ochronę bierną. Czynna ochrona konserwatorska której celem jest większe zagęszczenie ptaków i większa szansa na zachowanie dużej liczebności gatunku, jest częściej stosowana. Ochrona bierna jest niejasno umiejscowiona w prawie, dlatego trudniejsza. Artykuł pokazuje, że dla ptaków jest równie potrzebna.

SŁOWA KLUCZOWE: czynna i bierna ochrona ptaków, rozmieszczenie gatunku, dynamika liczebności, rezerwat, ochrona strefowa, prawo

ABSTRACT: Nowadays real passive conservation has not enough space because of people. The active one means bigger density and a chance to keep high number of species – this way of conservation is more frequently used. Passive conservation is not clearly placed in law, so it is more difficult, but nonetheless very important as this article shows.

KEY WORDS: active and passive conservation of birds, species distribution, fluctuation of number, reserve, area protection, law

Prawo jako „narzędzie” w ochronie ptaków

Według ustawy o ochronie przyrody z 16 kwietnia 2004 roku (Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody. Dz.U. z 2004 r. Nr 92, poz. 880, z 2005 r. Nr 113, poz. 954, Nr 130, poz. 1087), *ochrona przyrody polega na zachowaniu, zrównoważonym użytkowaniu oraz odnawianiu zasobów, tworów i składników przyrody. Ważne dla życia ptaków jest między innymi to, że dotyczy także tych prowadzących wędrowny tryb życia oraz ich siedlisk. Ochrona przyrody ma mieć charakter celowy: zachować*

różnorodność biologiczną, zapewnić ciągłość istnienia gatunków z siedliskami przez utrzymywanie lub przywracanie do właściwego stanu zachowania. Jednak w duchu obowiązującej ustawy, trudno rozróżnić ochronę bierną od czynnej. Ochrona bierna teoretycznie oznacza brak ingerencji lub powstrzymanie się od określonych działań (np. chwytania, czy zabijania) wpływających na życie ptaków. Ale czy przy dzisiejszym stopniu antropopresji jest ona realna? Czy istnieją jeszcze miejsca, gdzie – podobnie jak z ochroną ścisłą – da się nie wpływać na przyrodę w żaden sposób?

Ustawa o ochronie przyrody nie zawiera pojęcia „ochrona bierna”. Mimo iż nie napisano tego wprost, za jej formę można uznać jednak fakt objęcia wielu przedstawicieli awifauny ochroną gatunkową. Oznacza ona: zakaz zabijania, okaleczania, chwytania, transportu, pozyskiwania, przetrzymywania, a także posiadania żywych zwierząt, niszczenia ich gniazd oraz jaj, siedlisk, ostoi, lęgówisk i zimowisk. W świetle szukania definicji ochrony biernej, zastanawiający jest zapis, iż właściwe ministerstwa są zobowiązane opracować listę gatunków zwierząt (w tym ptaków) przyporządkowanych do następujących grup: ściśle chronionych wraz z wymagającymi ochrony czynnej, objętych ochroną częściową oraz wymagających wyznaczenia strefy ochronnej. Czy gatunki wymagające ochrony czynnej są chronione ściśle, czy już częściowo, skoro zezwala się na zabiegi? Czy wyznaczenie strefy ochronnej bez prawa wchodzenia na teren wokół gniazda także poza sezonem lęgowym nie powinno być formą ochrony ścisłej? Brak ścisłości zapisów w najważniejszej ustawie nie czyni z niej skutecznego narzędzia. Co ciekawe, w ustawie o ochronie przyrody można znaleźć definicję pokrewnej ochrony ścisłej – czyli *całkowitego i trwałego zaniechania bezpośredniej ingerencji człowieka w stan ekosystemów, tworów i składników przyrody oraz przebieg procesów przyrodniczych*. Jest to całoroczna ochrona należących do nich osobników wraz ze wszystkimi stadiami rozwojowymi (czyli dla ptaków: również jaja, podloty, itp.). Dla kontrastu z trudnościami w umiejscowieniu ochrony biernej w prawie, ustawa o ochronie przyrody zawiera definicję „ochrony czynnej”. Jest to *stosowanie, w razie potrzeby, zabiegów ochronnych mających na celu przywrócenie naturalnego stanu ekosystemów i składników przyrody lub zachowania siedlisk przyrodniczych i obszarów występowania organizmów żywych*. Ochrona czynna zbliża się zatem do osiągnięcia właściwego stanu ochrony gatunku, ponieważ oznacza wszelkie działania zachowujące gatunki. Kolejna ważna definicja – właściwy

stan ochrony gatunku – także jest niejasna. Według ustawy, oznacza *sumę wszystkich oddziaływań na gatunek, mogących pozytywnie wpływać na jego rozmieszczenie i liczebność*. Wydaje się, iż pojęcie wymaga rozszerzenia, jeżeli ochrona bierna ma być prowadzona równie często co czynna. Właściwy stan gatunku to nie tylko suma wszystkich oddziaływań, ale również określenie tych, których dla danego gatunku nie trzeba, a nawet nie powinno się prowadzić.

Bierna i czynna ochrona w życiu ptaków

Zanim ktokolwiek podejmie się działań dotyczących żywej przyrody, musi być nie tylko dogłębnie zapoznany z dotychczasową wiedzą o biologii i ekologii chronionego gatunku, ale również dynamiką jego liczebności i zależnościami jakie funkcjonują na terenie badań. Często niska liczebność ptaków, pozornie zagrażająca populacji, jest tylko odzwierciedleniem jej dynamiki, czy przystosowania do aktualnej sytuacji przy specjalizacji pokarmowej, może też wynikać z presji drapieżników i przystosowania do niego. Z drugiej strony, jeżeli gatunek nie należy do pospolitych i wybiera ściśle określone środowiska – np. wodnik występujący w okolicach rzek i zbiorników wodnych – redukcja drapieżników (tu norki amerykańskiej i jenota) staje się jednym z zaleceń ochronnych (Dombrowski 2004). Dla gatunków ekotypowych, potrafiących dostosować się do różnego rodzaju siedlisk, istotne jest zapewnienie miejsc gniazdowych i pozwolenie na wyprowadzenie młodych w okresie wynikającym z ich biologii. Przykładowo dla derkacza występującego na rozmaitych łąkach, pastwiskach i w dolinach rzecznych, zaleca się ograniczenie przekształceń jego środowisk oraz utrzymanie terminu późnego pokosu z koszeniem od środka łąnu na zewnątrz (Zieliński 2004).

W rozważaniach na temat ochrony ptaków, pojęcie ochrony biernej i czynnej należy odnieść do przyjętych sposobów jakie

prowadzą do zachowania właściwego stanu ich populacji lub zwiększenia liczebności. Projekty ochrony ptaków możemy podzielić na:

- dotyczące bezpośrednio gatunków lub populacji,
- kompleksowo obejmujące konkretne siedliska,
- uwzględniające ptaki jako jeden z elementów przyrody na danym obszarze,
- pośrednio obejmujące ekologię ptaków jako jedno z wielu zagadnień.

Do pierwszej grupy zalicza się działania skupiające się na biologii i ekologii danego gatunku. Zwykle mają na celu powiększenie liczby miejsc gniazdowych i sukcesu lęgowego, monitoring populacji, działania interwencyjne i edukacyjne. Można w tej grupie odnaleźć przykłady ochrony czynnej – np. projekt ochrony błotniaka łąkowego opierający się o aktywną ochronę miejsc lęgowych na terenach rolniczych (Krupiński 2009) lub czynna ochrona pustułki polegająca na zwiększaniu dostępności miejsc gniazdowych za pośrednictwem wywieszania skrzynek lęgowych (Lontkowski 2009). Równocześnie fakt objęcia gatunków ochroną strefową może być zaliczony do ochrony biernej. Działania takie dotyczą przede wszystkim dużych ptaków szponiastych oraz rzadkich sów, wyprowadzających niewielkie lęgi i o małych populacjach w skali kraju – np.: orzeł przedni, orlik grubodzioby, orlik krzykliwy, bielik, kania ruda, rybołów, puchacz. Okazuje się jednak, że najgroźniejszą przyczyną wymierania ptaków drapieżnych jest proces przekształcania ich siedlisk: rozwój cywilizacyjny, dewastacja, osuszanie bagien, intensywna gospodarka leśna. Naturalne lasy wciąż stanowią najlepsze środowisko dla orłów, sokoła wędrownego, większości sów (Brewka et al. 2002), co wiadomo także z pierwotnych preferencji tych ptaków w czasach kiedy ich liczebność była znacznie wyższa (Tomiałojć i Stawarczyk 2003).

Projekty obejmujące zależności ptaki – siedlisko mają na celu dostosowanie tego siedliska do potrzeb biologii i ekologii ga-

tunku – np. odpowiednie koszenie, czy wypasanie, albo wycinkę drzew lub roślin inwazyjnych jeżeli zagrażają populacji. Należy je odnieść do ochrony czynnej. Przykładowo we Francji pokląskwa *Saxicola rubetra* zwykle gniazduje na łąkach w dolinach rzecznych i okolicach, na różnych wysokościach, poza terenami zalewowymi. Podczas badań w latach 2003 – 2004 zmierzono sukces reprodukcyjny, daty klucia i zagęszczenie na sześciu powierzchniach różniących się siedliskowo. Część łąk była koszona przez rolników, a liczba obserwowanych podlotów okazała się zależna od tego zabiegu – przy wczesnym było ich istotnie mniej niż na obszarach z późniejszym koszeniem. Oznacza to, że siedlisko nie miało wpływu na zagęszczenie ptaków, ale koszenie istotnie wpłynęło na sukces reprodukcyjny (Broyer 2009). Na podobnej zasadzie funkcjonuje aktualnie wdrażany Program Rolnośrodowiskowy, w którym pakiety 4.1/ 5.1 dotyczą ochrony 10-ciu gatunków priorytetowych ptaków (błotniak łąkowy, derkacz, czajka, biegus zmienny, kszyc, dubelt, rycyk, kulik wielki, krwawodziób, wodniczka). Rolnicy otrzymują rekompensatę finansową za prowadzenie zabiegów pielęgnacyjnych łąk i pastwisk dostosowanych do ekologii ptaków. Obowiązuje zakaz nawożenia i budowania nowych urządzeń hydrotechnicznych, a przede wszystkim opóźnienie terminu pokosu, aby ptaki zdążyły wyprowadzić lęgi, koszenie tylko od środka na zewnątrz oraz pozostawienie kilku procent powierzchni każdego roku bez koszenia (Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 26 lutego 2009 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Program Rolnośrodowiskowy”, Dziennik Ustaw Nr 33, Poz. 262).

Projekty obszarowe dotyczą określonego terenu i jego środowiska przyrodniczego, a zabiegi podejmowane dla ochrony ptaków poprawiają stan ich populacji na tym terenie, nawet jeżeli w skali globalnej nie są to gatunki zagrożone. W ramach tej grupy chyba najłatwiej znaleźć elementy ochrony

biernej – i to nie tylko wspomniana ochrona strefowa niektórych ptaków, która polega na braku jakiegokolwiek ingerencji w pobliżu gniazd, ale również możliwość tworzenia ścisłych rezerwatów na terenach o szczególnym znaczeniu dla zachowania tamtejszej cennej awifauny. W praktyce strefy ochronne funkcjonują na takiej samej zasadzie jak rezerваты ścisłe, wyłączone spod działalności człowieka przede wszystkim na okres lęgowy (Brewka et al. 2002).

Wreszcie ptaków dotyczyć mogą także projekty mające na celu ochronę innych elementów przyrody, ale wpływające na nie pośrednio, np.: ochrona pomnikowych drzew czy pozostawianie martwego drewna w lasach to zachowanie miejsc gniazdowych dziuplaków.

Niestety, część projektów, zwłaszcza czynnej ochrony, prowadzona jest w oparciu o niepełną wiedzę i często nie jest niezbędna dla poprawy statusu gatunków.

Kiedy warto prowadzić czynną, a kiedy wystarczy bierna ochrona ptaków?

Bez względu na to, czy prowadzi się zabiegi, czy nie – w ochronie ptaków ważne jest, by jasno określić obiekt ochrony, przyczyny dla których istnieje potrzeba wprowadzenia czynności ochronnych oraz planowany cel, jaki zamierza się osiągnąć. Przykładem projektu, który posiada wszystkie te cechy jest wspomniana czynna ochrona pustułka *Falco tinnunculus* w Polsce. W latach 60 – 70. znacznie zmniejszyła ona swoją liczebność z powodu stosowania DDT na polach gdzie polowała. Środki chemiczne powodowały znaczne obniżenie zawartości wapnia w skorupkach jaj i ptaki traciły lęgi. Obecnie tego środka już się nie stosuje, ale obniżenie liczebności populacji okazało się trwałe. Odkryto także, że jednym z kluczowych czynników odpowiedzialnych za niską liczebność jest niedostatek miejsc do zakładania gniazd. Dla wsparcia wzrostu liczebności pustułka wieszano skrzynki lęgo-

we w miejscach potencjalnie możliwych do wyprowadzenia lęgu. W samym tylko Wrocławiu zwiększyło to liczebność pustułka o 85 par lęgowych, co stanowiło około 90 % (Lontkowski 2009).

Dla zbudowania efektywnej ochrony gatunku kluczowe jest zrozumienie czynników limitujących aktualne rozmieszczenie ptaków. Budowane w celu poznania tych mechanizmów modele rozmieszczenia służą nie tylko dla ogólnej informacji o gatunku, ale również pozwalają zidentyfikować optymalne powierzchnie do reintrodukcji, czy nawet opracowania alternatywnych rozwiązań jeżeli brakuje optymalnych środowisk. Czynniki wpływającymi na rozmieszczenie populacji jest nie tylko siedlisko i baza żerowiskowa, ale również czynniki pogodowe i zmiany klimatu. Hipotezę o rodzaju czynników wpływających na rozmieszczenie ptaków przetestowano na błotniakach zbożowych *Circus cyaneus* w Wielkiej Brytanii. Ze względu na czynniki środowiskowe trudno przewidzieć aktualne rozmieszczenie populacji. Błotniak zbożowy poluje na małe ssaki i ptaki, a jego liczebność w tym kraju szacowana jest na ok. 800 par. Aby poznać mechanizm rozmieszczenia i zaproponować właściwe zabiegi ochronne, w każdym miejscu gdzie go zanotowano, gromadzono dane na temat klimatu, siedliska oraz liczby i rodzaju obserwacji. Okazało się, iż siedlisko jest dobrym wskaźnikiem pozwalającym przewidzieć aktualne rozmieszczenie błotniaka, czyli da się scharakteryzować optymalne warunki, które preferuje. Z drugiej strony, sama informacja o preferencjach siedliskowych nie wystarczy aby przewidzieć kierunek kolonizacji gatunku, zmiany wieloletnie w rozmieszczeniu, czy parametry reprodukcyjne w ciągu szeregu lat. Co więcej, odzwierciedla warunki lokalne, niekoniecznie globalne – kluczowe dla gatunku. Klimat natomiast nie wpływa na aktualne rozmieszczenie ani sukces lęgowy (Anderson et al. 2009). Wydaje się, iż kompleksowa ochrona może z jednej strony uwzględnić zabiegi czynnej ochrony dla poprawy stanu lokal-

nych populacji lub wyznaczyć na tyle dużą strefę ochrony biernej, by każdego roku występowała tam podobna liczba ptaków, ale o dynamicznym rozmieszczeniu. Trzeba tylko odpowiedzieć na pytanie, czy błotniak zbożowy rzeczywiście wymaga zwiększenia liczebności populacji i wprowadzenia aktywnej ochrony, czy lepiej będzie jak pozostanie ona na aktualnym poziomie lub sama się będzie regulować (ochrona bierna).

Charakter pośredni między bierną, a czynną ma ochrona obszarowa – częścię chroni się bardziej teren cenny przyrodniczo w sensie ogólnym niż konkretne gatunki. Co zrobić, by była ona wprowadzona właściwie i wtedy, kiedy potrzeba? Uważa się, iż tereny chronione powinny odzwierciedlać bioróżnorodność organizmów, ponieważ są podstawą do jej zachowania (Jackson et al. 2009). Warto jednak zauważyć, że nie musi ona być proporcjonalna do statusu ochronnego występujących na danym obszarze gatunków. Czasem jeden, czy dwa wyjątkowo rzadkie ptaki – np.: wymagające ochrony strefowej – już mogą stanowić dobry powód do utworzenia obszaru chronionego. Tworząc rezerваты, warto pamiętać o celu dla którego powstają, czyli zagrożonych gatunkach. Jak wiadomo rezerваты przyciągają badaczy i turystów. Niestety, czasem turystyka w cennych miejscach sprawia, że efekt jest odwrotny do zamierzonego i negatywnie wpływa na kluczowe gatunki. Dowiodły tego np. 8-letnie badania skrajnie zagrożonego wronczyka. W miejscach, gdzie notowano szczególnie dużo turystów, liczba lęgów i kondycja ptaków były istotnie niższe. Ptaki były płoszone w miejscach, gdzie żerowały i w rezultacie pobierały mniej pokarmu (Kerbirou et al. 2009).

Aktualnie wiele osób zajmuje się wpływem rolnictwa na ptaki terenów otwartych. W Europie próbuje się wprowadzić jednolite wymogi w ramach Wspólnej Polityki Rolnej. Na przykładzie 15 różnych gatunków ptaków sprawdzono, jak cztery różne scenariusze użytkowania ziemi wpłynęły na ich liczebność. Najmniej korzystne było wpro-

wadzenie zabiegów agrotechnicznych, co zubożało środowisko, natomiast korzystnie oddziaływała na bogactwo gatunkowe ptaków gospodarka ekstensywna. Działalność człowieka może zarówno zwiększać, jak i zmniejszać bioróżnorodność, oddziałując różnie na występowanie i liczebność różnych gatunków (Fonderflick et al. 2010). W innym artykule zamieszczono wyniki badań nad wpływem intensyfikacji rolnictwa oraz pól irygacyjnych na zgrupowania ptaków w latach 1984 – 2008 (Robledano et al. 2010). Okazało się, że pod wpływem zmian użytkowania zmniejszyła się liczba skowronków na korzyść łuszczaków, drozdów i pokrzewek, a wskaźnik bioróżnorodności istotnie wzrósł w ciągu kilku lat. Oba artykuły wskazują jak odmienne konsekwencje dla różnych gatunków może mieć sposób użytkowania terenu. Pokazuje to, jak ważne jest interdyscyplinarne i szerokie podejście do ochrony konserwatorskiej, określania jej obiektu i celu, gdyż prowadzone czynności mogą równocześnie pozytywnie wpłynąć na jedne ptaki, a negatywnie na pozostałe.

Ochrona ptaków dzisiaj to kompromisy

Z perspektywy różnych badań dotyczących ochrony ptaków oraz poszczególnych zagadnień dotyczących elementów, jakie trzeba uwzględnić w zabiegach ochronnych, widać, iż nie zawsze do końca można odróżnić, czy ochrona powinna dotyczyć konkretnego gatunku, czy raczej skupiać się na wielu i chronić bioróżnorodność gatunkową lub całe siedliska. Przy planowaniu projektów warto uwzględnić naturalną dynamikę liczebności ptaków. Czasem mała liczebność populacji może oznaczać tylko moment w cyklu fluktuacyjnym, a populacja odbudowuje się w kolejnych latach bez naszej ingerencji. Zwykle ochrona nie uwzględnia też dynamiki ugrupowań ekologicznych charakterystycznych dla danego krajobrazu. Analizując jakie gatunki ptaków poddawano dotychczas ochronie czynnej a jakie biernej,

trudno dostrzec jednoznaczne prawidłowości w odniesieniu do poszczególnych grup ptaków, nie ma reguły ani jednoznacznej recepty. Na przykład wśród szponiastych są zarówno gatunki poddane ochronie czynnej – jak pustułka, błotniak łąkowy; gatunki z wyznaczoną ochroną strefową (czyli bierną) – bielik, orliki, kanie, rybołów; czy nawet gatunki reintrodukowane – jak sokół wędrowny. Wydaje się jednak, że ochrona bierna pojedynczych gatunków i ich siedlisk jest skuteczniejsza i poprzez to częściej stosowana w odniesieniu do ptaków drapieżnych, kuraków, siewkowców, a znacznie rzadziej wróblaków, prawdopodobnie ze względu na różnice w wielkości ich terytoriów i wymagania środowiskowe. Natomiast ochrona czynna związana z konkretnymi siedliskami zwykle ma na celu utrzymanie całości ugrupowań ptaków tych środowisk – np. dziuplaków, czy ptaków terenów otwartych, a tym samym częściej dotyczy wróblowych niż większych i rzadszych przedstawicieli awifauny.

Nasuwa się też pytanie: czy warto za wszelką cenę chronić jeden gatunek, jeżeli to sprawi, iż mogą ucierpieć inne? Z drugiej strony, zależności gatunku z jego otoczeniem są tak skomplikowane, że ochrona

tylko jednego gatunku jest bardzo trudna do realizacji. Łatwiej mimo wszystko prowadzić projekty kompleksowe dla zgrupowań ptaków lub ich siedlisk, z elementami ochrony biernej.

Podsumowując, z punktu widzenia świata ptaków ochrona bierna nie jest przeżytkiem. Powszechnie traktowana jest jako brak ochrony, o czym świadczy choćby jej niejasna definicja i brak konkretnych uwarunkowań prawnych. Tymczasem przytoczone wyżej przykłady wskazują, że o ile ochrona czynna powinna być prowadzona dopiero kiedy populacje są zagrożone, ochrona bierna mogłaby być dobrą profilaktyką zapobiegającą niekorzystnym zjawiskom. Gdyby odpowiednio wcześniej podjęto działania ograniczające wpływ DDT na populacje ptaków szponiastych nie trzeba by było reintrodukować sokoła wędrownego i wieszać skrzynek dla pustułek. Gdyby rezerwat zamieszkiwany przez wronczyka uwzględniał ograniczenie dostępności dla turystów, nie płoszyłoby ptaków w okresie lęgowym, a liczebność nie zmalałaby tak znacznie. Aby jednak można było szerzej korzystać z ochrony biernej jej definicja i zasady stosowania powinny zostać szerzej uwzględnione w ustawie o ochronie przyrody.

LITERATURA

- ANDERSON B., ARROYO B., COLLINGHAM Y., ETHERIDGE B., FERNANDEZ - DE - SIMON J., GILLINGS S., GREGORY R., LECKIE F., SIM I., THOMAS C., TRAVIS J., BREWKA B., CENIAN M., KALISIŃSKI M. 2002. Ochrona strefowa miejsc rozrodu ptaków drapieżnych. Komitet Ochrony Orłów, Olsztyn
- BROYER J. 2009. Whinchat *Saxicola rubetra* reproductive success according to hay cutting Schedule and meadow passerine density in alluvial and upland meadows in France. *Journal of Nature Conservation*, 17: 160 – 167
- DOMBROWSKI A. 2004. *Rallus aquaticus* (L., 1758) – wodnik. In: GROMADZKI M. (red.) Ptaki (część I). Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska. T. 7, s. 285-289
- FONDERFLICK J., LEPART J., CAPLAT P., DEBUSSCHE M., MARTY P. 2010. Managing agricultural change for biodiversity conservation in a Mediterranean upland. *Biological Conservation*, 143: 737 – 746
- JACKSON S., EVANS K., GASTON K. 2009. Statutory protected areas and avian species richness in Britain. *Biodivers Conserv*, 18: 2143 – 2151

- KERBIRIOU C., LEVIOL I., ROBERT A., PORCHER E., GOURMELON F., JULLIARD R. 2009. Tourism in protected areas can Threaten wild populations: from individual response to population viability of the chough *Pyrrhocorax pyrrhocorax*. *Journal of Applied Ecology*, 46: 657 – 665
- KRUPIŃSKI D. 2009. Ochrona i badania błotniaka łąkowego *Circus pygargus* na południowym Podlasiu. *Studia i Mat. Edukacji Przyr. – Leśnej*. R. 11. Zeszyt 3 (22): 159 – 163
- LONTKOWSKI J. 2009. Czynna ochrona pustułki *Falco tinnunculus* w Polsce. *Studia i Mat. Edukacji Przyr. – Leśnej*. R. 11. Zeszyt 3 (22): 152 – 155
- ROBLEDANO F., ESTEVE M., FARINOS P., CARRENO M., MARTINEZ - FERNANDEZ J. 2010. Terrestrial birds as indicators of agricultural – induced changes and associated loss in conservation value of Mediterranean wetlands. *Ecological Indicators* 10: 274 – 286
- TOMIAŁOJC L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”. Wrocław
- ZIELIŃSKI P. 2004. *Crex crex* (L., 1758) – derkacz. In: GROMADZKI M. (red.) Ptaki (część I). Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska. T. 7, s. 298-301
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 26 lutego 2009 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Program Rolnośrodowiskowy” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. *Dziennik Ustaw* Nr 33, Poz. 262
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody. *Dz.U.* z 2004 r. Nr 92, poz. 880, z 2005 r. Nr 113, poz. 954, Nr 130, poz. 1087

Summary

Active conservation of birds is based on making breeding sites more accessible, usually with nest boxes or through improving the environment. Since these are concrete actions, it seems more effective and attractive. Passive conservation is no or limited interference in birds' life. Examples are protection areas or reserves, but it is not clearly placed in law. It is more difficult, but also very important as this article shows. Knowledge of birds' biology and ecology, their distribution and dynamics is a key to appropriate protection. The objectives of conservation must be well defined because of their fluctuation cycles and the fact that projects may have different influence on species. One of the tools should be law, but unfortunately there are even no clear definitions of passive and active nature conservation.

Adres autorki:

Emilia Grzędzicka
Instytut Nauk o Środowisku UJ
ul. Gronostajowa 7, 30-387 Kraków
e-mail: emilia.grzedzicka@uj.edu.pl